

# Varken teknik eller konst

*Utmaningar i det sociala  
arbetets kunskapsutveckling*

TAPIO SALONEN

I takt med att socialt arbete utvecklats till en alltmer mogen och självständig profession i många västländer under de senaste årtiondena har kontroll och styrning av dess kunskapsbas kommit att inta en central position. Detta gäller inte minst den del av det professionella sociala arbetet som utförs inom den traditionella myndighetsutövningen. I likhet med andra professioner inom människobehandlande organisationer genomgick det sociala arbetet en märkbar professionalisering under 1900-talets senare hälft.

Tveklöst har det professionella sociala arbetet som utförs av socionomer i Sverige uppnått de kriterier som vanligtvis brukar användas för en utvecklad profession, däribland folklig legitimitet, erkända utbildningar och forskning, självständiga professionella organisationer och kodifierade etiska standarder.

Men en befogad fråga är i vilken grad som denna professionella utveckling av socialt arbete i Sverige, både som praktik och som forskningsdisciplin, motsvaras av ett tydligt genomslag av dess kunskapsbidrag i den pågående samhällsutvecklingen. Jag vill särskilt lyfta fram det sociala arbetets inbäddning i samhällsutvecklingen i våra länder och framför allt nedtoningen av välfärdspolitiska ambitioner och därmed en ökad press på samhällets yttersta residuala insatser. Det sociala arbetet har utsatts för en press och ställts inför ett vägval mellan att administrera marginalisering och utanförskap (instrumentell positivism, new public management) och att hitta andra strategier för humanistiska och komunitära förhållningssätt.

Något som jag särskilt vill uppmärksamma är betydelsen av intressen och maktanspråk i statligt och lokalt inflytande över det sociala arbetets utformning de senaste årtiondena i Sverige. Hur har olika aktörer positionerat sig för att påverka vilket slags kunskapsperspektiv som ges företräde och genomslagskraft? Sedan den ekonomiska nedgången vid 1990-talets hälft har dock tilltagande ekonomisk och social ojämlikhet, marginaliseringsmönster och disintegration också slagit genom i det svenska samhället. Trots ökat generellt välbefinnande och levnadsnivåhöjningar för de flesta har skillnaderna i grundläggande livsvillkor ökat gentemot olika marginalhotade grupper. Detta har inneburit ett kontinuerligt ökat tryck på kommunernas socialtjänst och frivillorganisationernas hjälpverksamheter. Socialt arbete i dess skif-

tande former efterfrågas och arbetsmarknaden för de svenska socialarbetarna har växt och vidgats på ett slående vis under det senaste kvartsseket. Detta märks också i utbildningen av socionomer, vars antal ökat dramatiskt.

Det är mot denna drastiska ökning man kan tolka intresset och viljan att utveckla ett mer kunskapsbaserat socialt arbete. Redan under 1980- och 1990-talen förekom en debatt utifrån olika kunskapstraditioner där ofta myndighetsföreträdare anförde en smalare och mer kontrollerad evidensinriktad inriktning medan akademiska företrädare förfäktade en mer öppen och pluralistisk kunskapsyn i det sociala arbetet.

Det finns två fallgröpor i denna utveckling – kunskap i socialt arbete som teknik eller konst – två ytterlighetspositioner som tenderar att snäva in och förminska det professionella sociala arbetets kunskapsbas.

Som *teknik*: det finns uppenbara begränsningar med ett snävt evidensbaserat synsätt på det sociala arbetet. Låt mig ta ett exempel. Jag har precis varit granskare av en systematisk översikt av utredning och insatser inriktade mot självförsörjning för personer med ekonomiskt bistånd (SBU). Av drygt 2 200 abstracts i en bred databassökning uppfyllde sammanlagt 5 uppfyllde de strikta kraven på metodologisk kvalitet. Kartläggningen visar att det råder en generell brist på systematiska översikter av utredning och insatser inriktade mot självförsörjning för mottagare av ekonomiskt bistånd. Men min underliggande fråga är hur

mycket av annan värdefull kunskap som försvann i den strikta utsorteringen.

Som *konst*: den andra ytterligheten frodas i en del praktikerkretsar som betonar det unika i varje möte mellan socialarbetare och utsatta människor. Dessa erfarenheter sägs inte gå att kvantifiera eller aggregera på en mer generell nivå. Detta är givetvis en problematisk och närmast kunskapsfientlig hållning. Självklart kan man med bibehållen respekt för den enskildes integritet och utsatthet dra lärdomar från det enskilda till mer generaliserbar kunskap.

Centralt är istället kollegiala kunskapsprocesser där olika intressen och kunskapsperspektiv åstadkommer en gränsöverskridande kunskapsutveckling till gagn för alla parter. Genom mina erfarenheter av att driva kunskapsutveckling i gränslandet mellan akademi och det sociala arbetets praktik har jag stärkts i denna uppfattning och menar att det fortfarande föreligger en systematiskt oförlöst potential i att öppna upp kunskapsutvecklingen i kommunernas socialtjänster. För detta krävs dock i grunden en annorlunda syn på kunskapsmodeller och handlingslinjer. Det är inte i första hand en kostnadsfråga att vilja investera i kunskapsstrategier som inkluderar såväl de professionella som de medborgargrupper som insatserna vänder sig emot.

Utifrån mitt långa perspektiv med kunskapsrelaterade frågor inom den svenska socialtjänsten ställer jag mig frågande och kritisk till vad den statliga effektiviseringsivern kan komma att medföra. På åtminstone tre punkter ser jag

anledning att med oro följa den fortsatta utvecklingen av dessa insatser och vad de kan medföra för det praktiska sociala arbetet.

För det första kan denna nu officiellt sanktionerade kunskapssyn komma att begränsas ytterligare till ett snävt EBP-perspektiv till förfång för den tidigare bredare tolkning- en baserad på en sammanvägning av brukarens erfarenhe- ter, den professionelles expertis samt bästa tillgängliga vetenskapliga kunskap. Dessutom finns det en uppenbar risk att det medicinska synsättet kommer att ytterligare influera det professionella sociala arbetet.

För det andra riskerar kunskapsfrågorna att sammanflä- tas med ett strikt topdown-perspektiv med förenklade styr- ningsfilosofier i New Public Managements anda. Risken är överhängande att kunskapsfrågorna underordnas organisa- tioners hierarkiska logiker.

För det tredje riskerar den med nödvändighet mångfacet- terade sociala forskningen att trängas undan och bortpriori- teras till förmån för snäva effektstudier. Med tanke på de senaste årens ensidiga inriktning på att bygga upp kun- skapsstrukturer kring socialtjänsten från ett styrningsper- spektiv ovanifrån, läs statliga och regionala kameralt inrik- tade åtgärder, riskerar kunskap om de underliggande sociala förhållandena för utsatta medborgare att hamna allt mer i skymundan.

Med detta sagt vill jag avslutningsvis fortsatt plädera för en öppen och pluralistisk kunskapssyn i forskning om det

sociala arbetets villkor och konsekvenser. Ytterst handlar det om att det behövs olika slags kunskaper och metoder för att belysa olika slags problem och frågeställningar. Tveklöst behövs breda samhällsanalyser som strukturellt förmår att placera in sociala insatser i deras relevanta sammanhang. Det behövs strikta kontrollerade effektstudier för att följa upp värdet av specifika åtgärder och metoder. Men det behövs också studier som förmår avtäckta kvalitativa inbörder och perspektiv för inblandade parter. Experiment och utforskande av alternativa sociala praktiker har en gränsöverskridande förmåga att förflytta fokus bortom invanda föreställningar och handlingssätt.

Ett sådant öppet och sökande vetenskapligt förhållnings-sätt måste bejaka forskningens samhällspåverkande roll liksom den vardagliga praktikens möjligheter och begränsningar och värdet av enskilda människors livserfarenheter. Särskilt utsatta grupper perspektiv på sociala insatser har visat sig vara bestående eftersatt. Min egen erfarenhet av att kombinera olika metoder och forskningsperspektiv har styrkt mig i uppfattningen att komplexa samhällsfrågor belyses bäst genom en multidimensionell forskningsansats.